

NOTES SOBRE LA TOPONÍMIA DE LES GARRIGUES

Joan TORT I DONADA

L'estudi de la toponímia d'un determinat territori sol donar-nos una informació qualitativa interessant sobre les característiques generals d'aquest territori. L'anàlisi pormenoritzada dels noms de lloc, així com dels respectius àmbits als quals aquells noms són aplicats, ens proporciona sovint elements i punts de referència útils per a interpretar un espai geogràfic concret. En la present ocasió hem assajat l'estudi del territori de les Garrigues —en particular, l'estudi de la seva topografia— partint de l'anàlisi de la seva toponímia.

D'entrada cal dir que el treball que ens ocupa no té pretensions d'exhaustivitat, en el sentit de voler fer referència a tota la comarca o de voler contemplar tots els topònims de la zona tractada. Ens hem limitat a una selecció de noms d'un àmbit que ens ha semblat mínimament representatiu: concretament el sector centreoriental de les Garrigues, comprès des de Les Borges Blanques, al nord, fins a Serra la Llana, al sud; i des de Tarrés, a l'est, fins a Juncosa, a l'oest. Aquesta zona abasta, en línies generals, els termes de Cervià de les Garrigues, La Pobla de Cérvoles, L'Albi, el Vilosell, Vinaixa, Tarrés, Fullella, L'Espluga Calba, Els Omellons, La Floresta i Les Borges; afecta, així mateix, una part secundària dels termes de Juncosa, Juneda i Arbeca.

Com ja hem assenyalat, l'estudi es basa exclusivament en els noms de caràcter topogràfic, o sigui, referits a elements físics del territori (i amb exclusió, per tant, dels al·lusius a elements humans). Dins la categoria genèrica de topònims topogràfics hem procedit a una triple divisió, a efectes convencionals: noms orogràfics, noms de paratges i indrets, i noms hidrogràfics. I, dins de cada divisió, els noms figuren agrupats segons els apel·latius i precedits dels comentaris respectius.

a) Noms orogràfics

TOSSAL. Com a denominació geogràfica, el genèric *tossal* apareix en el territori garriguenc només de forma esporàdica, en correspondència amb les línies orogràfiques predominants a la comarca. Tot i això, quan apareix, sol referir-se

a un significat coincident amb l'etimològic, o sigui, elevació del terreny individualitzada.

Tossal Gros (L'Espluga Calba)
Tossal Gros (Juneda)
Tossal de la Mola (Les Borges)
Tossal de Sant Blai (Cervià)
Tossal de les Voltes (Cervià)
Tossal de les Forques (Cervià)
Tossal d'en Pella (Els Omellons)
Tossal del Massa (El Vilosell)

PLA. És habitual que l'apel·latiu *pla*(o les respectives variants, com *plans*, *plana* o *planes*) aparegui amb més profusió a comarques d'una fesomia alterosa (com és el cas de les Garrigues) que no pas en territoris rectilinis i uniformement plans. L'horizontalitat del terreny pren, en les zones de relleu tortuós i accidentat, un valor significatiu específic que explica, per simple lògica, aquesta aparent paradoxa. D'altra banda, cal dir que en l'àmbit estudiat aquest nom apareix indistintament amb la funció d'apel·latiu i amb la funció de nom propi aplicat a una partida o sector del territori.

Pla del Sec (Juneda)
Els Plans (Cervià)
Pla del Sucarrat (Cervià)
Pla de les Burgues (Cervià)
Pla de les Garses (Les Borges)
Pla de la Torre (La Pobla de Cérvoles)
Pla de la Manxa (Les Borges)
Les Planes (L'Albi)
Pla d'en Targa (La Pobla de Cérvoles)
Pla de la Cantorella (La Pobla de Cérvoles)
Pla de la Mola (La Pobla de Cérvoles)
Pla de la Font (L'Albi)
Pla de Vendiners (El Vilosell)
Pla de l'Hermano (La Pobla de Cérvoles)
Pla de la Bassa (Els Omellons)
Els Plans (El Vilosell, l'Albi)
Pla de la Bassa (L'Espluga Calba)
Plans de l'Arboç (Fulleda)
Plans de Tarrés (Tarrés)
Pla del Xato (L'Espluga Calba)
Pla del Francès (Fulleda)
Pla de Matallonga (Fulleda)
Pla de Rocabisbal (Fulleda)

FONDO. Amb un significat mig orogràfic mig hidrogràfic, els *fondos* són un element topogràfic característic de les terres centrals i occidentals del Principat.

No n'és una excepció la nostra comarca, on aquestes unitats de relleu hi apareixen amb profusió, i sovint en concurrència amb altres denominacions (és el cas del *Fondo Major*, anomenat també *Vall de Vinaixa*). El seu significat habitual és el de fondalada allargassada i més o menys ampla, generalment ocupada per conreus i eventualment solcada per un curs fluvial.

Fondo dels Pruners (L'Albi)
Fondo de Barrils (Vinaixa)
Fondo del Pou (Juneda)
Fondo de Puigpelat (Les Borges)
Fondo de l'Estret (Les Borges)
Fondo de la Font del Púdol (La Pobla de Cérvoles)
Fondo de l'Aiguamoll (Les Borges)
Fondo dels Rossecs (L'Albi)
Fondo de la Fumada (La Pobla de Cérvoles)
Fondo de les Teixeres (Arbeca, La Floresta, Vinaixa)
Fondo d'Esperiguera (Arbeca, La Floresta)
Fondo de Mont-ros (Arbeca, La Floresta)
Fondo de les Granades (Fulleda)
Fondo del Mas d'en Peris (La Pobla de Cérvoles)
Fondo de Comatarroges (Vinaixa)
Fondo de les Sivines (Vinaixa)
Fondo de les Dreces (Vinaixa)
Fondo de les Aubredes (Fulleda)
Fondo de Matallongues (Fulleda)
Fondo de la Planota (Fulleda)
Fondo dels Masos (Tarrés)
Fondo de Fontfreda (Tarrés)

RACÓ. Apel·latiu molt freqüent a la nostra comarca, especialment a les zones més alteroses. Té un significat essencialment coincident amb el de *fondo*, però amb un matis més restringit: sol referir-se a les capçaleres de les fondalades (i, per tant, pot ser conreat o no) o bé a ramificacions secundàries d'una fondalada principal.

Racó del Paulet (Fulleda)
Racó del Baldric (Juneda)
Racó Llarg (Juneda)
Racó de Nostre Senyor (Juneda)
Racó de la Caseta (Juneda)
Racó de la Cisterna (Juneda)
Racó del Moro (Les Borges)
Racó del Cesc (Les Borges)
Racó dels Cigarrers (Cervià)
Racó de les Navarres (Vinaixa)
Racó de Samperes (Fulleda)
Racó del Muscarró (Tarrés)

Racó de la Costa de la Figuera (Fulleda)
Racó del Sec (Fulleda)

COMA. Dels diversos noms genèrics emprats per a la designació del relleu, *coma* (en singular o en plural, i en forma simple o aglutinada) és, a les Garrigues, un dels més corrents. En línies generals, els àmbits de referència es corresponen amb el significat originari de la paraula *coma* (o sigui, «depressió, indret planer en mig d'una zona alterosa»), però és corrent que el nom s'hagi estès a àmbits territorials més grans, generalment partides. A continuació donem una llista amb alguns exemples de topònims formats a partir d'aquest mot, corresponents als diversos municipis.

Comabarres (o Comesbarres) (El Vilosell)
La Coma (El Vilosell)
Les Cometes (La Pobla de Cérvoles)
La Coma (Cervià, gran partida)
Coma Lledoners (Les Borges Blanques)
Coma de l'Hospital (L'Albi)
Les Comes (L'Albi, gran partida)
Coma d'en Pou (L'Albi, Vinaixa)
Coma de Burnà (El Vilosell)
Comabelles (El Vilosell)
Les Cometes (Els Omellons)
Comargell (Els Omellons)
Comadranes (Els Omellons)
Comancireres (Vinaixa)
Comaferrer (Vinaixa)
Comantorres (Vinaixa)
Coma-semperes (L'Espluga Calba)
Comanvives (Vinaixa)
Coma de Fullea (L'Espluga Calba)
Comes Catalanes (L'Espluga Calba)
Comes de Montgrat (Tarrés)
Comabesora (Tarrés)
Comardevines (Tarrés)
Comacastelló (Fullea)
Comandou (Fullea)

COMELLAR. Com a variant (i amb un sentit col·lectiu) de coma, *comellar* és també un nom bastant freqüent a les Garrigues, bé que amb una difusió molt més restringida. Es tracta d'una designació que sol reservar-se a les depressions allargassades que aflueixen als fondals i a les valls, i que generalment han estat esglaonades en bancals. A continuació en donem diversos exemples (cal assenyalar que els *comellars* apareixen amb més freqüència en el sector sud-oriental de la comarca, on el territori és més alterós i boscat).

El Comellar (L'Albi)
Comellar de Montblanc (La Pobla de Cérvoles)
Comellar del Frare (La Pobla de Cérvoles)
Comellar del Llop (La Pobla de Cérvoles)
Les Comellaredes (L'Albi)
Lo Comellar (Fulleda)
Comellar d'en Ratera (Fulleda)
Comellar d'en Metge (Fulleda)
Comellar d'en Piquer (Fulleda)
Comellar d'en Giner (Fulleda)

SERRA. L'apel·latiu *serra* apareix amb escassa freqüència en la toponímia garriguenca, i generalment al·ludeix a les alineacions orogràfiques de tipus allargassat i més prominents.

En una ocasió hem detectat la variant *serrall* (Serrall del Mas d'en Ramonet, a La Pobla de Cérvoles).

Serra la Llena (La Pobla de Cérvoles, el Vilosell)
Serra de Vilaubí (Tarrés, Fulleda, L'Espluga de Francolí)
Serra de Mig (Juneda)
Serra Mitjana (La Pobla de Cérvoles, Vinaixa)
Serra de Barrils (Vinaixa)
Serra de les Solanes (Vinaixa)
Serra d'en Penjat (Tarrés).

COSTER / COSTA. Es tracta d'un genèric bastant habitual a les comarques occidentals del país, i fa al·lusió, per regla general, a un terreny pendent (que pot formar part d'un vessant). A les Garrigues els *costers* són generalment erms, però sovint han estat convertits en conreus.

Coster de Vallseques (Cervià)
Coster dels Juliols (L'Albi)
Coster dels Reguers (L'Albi)
Coster de les Guàrdies (L'Albi, El Vilosell)
Costa del Mas (L'Espluga Calba)
Costa de la Cirera (Fulleda)

ALTRES NOMS OROGRÀFICS. Altres noms genèrics relacionats amb l'orografia que hem localitzat a les Garrigues, bé que amb un caràcter menys generalitzat, han estat *coll* (Coll Roig, a Les Borges i també a Tarrés), *sot*, com a sinònim de fondo (El Sot, a Vinaixa), *turó* (Turó de Montrós, a La Floresta), *puig* (Puig Pedrós, entre L'Espluga Calba i Fulleda), *punta* (Punta del Puig, a Vinaixa, Punta del Curull, a El Vilosell, Punta de les Guàrdies, entre l'Albi i el Vilosell) i *estret* (Estret del Vall, a La Pobla de Cérvoles).

b) Noms de paratges i indrets

PLANTA. Genèric que hem localitzat a la part septentrional de la comarca, amb un significat coincident amb la definició de *planta* que fa el *Costumari de la Mancomunitat*: «plantació, sobretot d'oliveres». Els exemples que en donem corresponen tots al terme de Juneda.

Planta de la Bassa
Planta de la Gisperta
Planta del Coll de la Portabella
Planta del Pou de la Portabella
Planta de les Guineus
Planta de la Cisterna

GARRIGA. L'apel·latiu *garriga* l'hem localitzat específicament als faldars septentrionals de Serra la Llena (termes municipals de La Pobla de Cérvoles, Juncosa, Ulldemolins), i referit a una peça de terra campa (un sector d'una partida) generalment envoltada d'erms; possiblement es tractava, originàriament, de garrigues que després foren eixarmades. En aquest sentit, cal fer un esment particular del topònim *les Garrigues*, nom d'una gran partida de bosc i conreus d'olivera que s'estén, dins de la zona esmentada, pels termes de Juncosa, Ulldemolins i La Pobla de Cérvoles.

Garriga del Bufó (La Pobla de Cérvoles)
Garriga de l'Agna (La Pobla de Cérvoles)
Garriga del Canastrillo (La Pobla de Cérvoles)
Garriga del Manco (La Pobla de Cérvoles)
Garriga del Blanc (La Pobla de Cérvoles)
Garriga del Roca (La Pobla de Cérvoles)
Garriga del Viló (La Pobla de Cérvoles)
Les Garrigues (Ulldemolins, Juncosa, La Pobla de Cérvoles)
La Garrigueta (La Pobla de Cérvoles)
Garriga del Pintat (La Pobla de Cérvoles)

BOSC. L'escassa rellevança de la massa forestal de la comarca té lògicament el seu reflex en l'escassetat de topònims relatius a boscos. Només en dues ocasions, hem localitzat el genèric *bosc* (Bosc del Sord i Bosc del Miró), i en tots dos casos al terme de La Pobla de Cérvoles, un dels pocs que destaquen en aquest sentit.

c) Noms hidrogràfics

VALL. Dins l'apartat que convencionalment anomenem hidrogràfic (i que a les Garrigues, per raó de les característiques fisiogràfiques, difícilment es pot desllindar de l'apartat orogràfic) l'apel·latiu *vall* és potser el que crida més l'atenció, tant per la seva àmplia difusió com per la seva localització específicament

comarcal. Dins d'un sentit general coincident amb l'etimològic («fondalada»), la *vall* garriguenca té un significat proper al de *fondo* (la *Vall de Vinaixa*, per exemple també s'anomena *Fondo Major*) però també participa del significat de *riu* (ja que eventualment pot dur aigua). A continuació donem alguns exemples de valls localitzats:

Vall de Vallseques (Cervià)
Vall del Verger (Cervià)
Vall del Marc (La Pobla de Cérvoles)
Vall de l'Uixol (Juncosa)
Vall de les Garrigues (Juncosa)
Vall de les Voltes (Cervià)
Vall de la Coma Ampla (Cervià)
Vall de la Segrella (Cervià)
Vall dels Diumenges (Cervià)
Vall del Nànjol (La Pobla de Cérvoles)
Vall de Vinaixa (Els Omellons, Vinaixa)
Les Valls (L'Albi)
Vall de Bovera (Bovera)

RIU. A diferència del cas anterior, el genèric *riu* té una implantació molt més discreta, i sempre amb referència estricta al curs fluvial (i no als seus vessants o al conjunt del fondal). Hem de remarcar que, tal com succeeix sovint en els elements hidrogràfics d'importància exclusivament local, el nom donat a aquests cursos fluvials és variable al llarg del trajecte, segons quin sigui el terme municipal o la finca concreta que els dits cursos travessen.

BARRANC. Els *barrancs* que hem pogut localitzar a la comarca estan tots situats al vessant septentrional de Serra la Llana (o sigui, hi ha coincidència a utilitzar aquest genèric en la zona més muntanyosa). A mesura que descendeixen cap al pla, aquests elements hidrogràfics reben altres denominacions (per exemple, el barranc *de Sant Miquel* esdevé més endavant el *riu Set*). D'altra banda cal dir que, en ocasions, els cursos dels barrancs es troben conreats.

Barranc de Gotelleres (La Pobla de Cérvoles)
Barranc de la Fumada (La Pobla de Cérvoles)
Barranc dels Forns (La Pobla de Cérvoles)
Barranc de Sant Joan (La Pobla de Cérvoles)
Barranc de l'Escaleta (La Pobla de Cérvoles)
Barranc de les Aubredes (La Pobla de Cérvoles)
Barranc del Fontanet (La Pobla de Cérvoles)
Barranc de Sant Miquel (La Pobla de Cérvoles)
Barranc del Mas d'en Peret (La Pobla de Cérvoles)
Barranc del Crucifici (El Vilosell)

ALTRES NOMS HIDROGRÀFICS. Com a sinònims de *barranc* apareix eventualment el genèric *canal* (Canal Fonda, Canal d'Ulldemolins, al vessant nord de Serra la

Llena). I finalment, com a variants de curs fluvial, hem trobat casos aïllats de *reguer* (Els Reguers, a L'Albi) i de *corregó* (Els Corregons, a Tarrés, bé que en aquest cas es tracta d'un nom aplicat a una partida de terra).

LA REVISTA «PARATGE»

Ha nascut una nova revista: en poguérem fullejar el número 0 el 13 de juny, al Palau Moja, en acte presidit pel Director General del Patrimoni artístic de la Generalitat de Catalunya. Es tracta de «Paratge», òrgan de la Societat Catalana de Genealogia, Heràldica i Sigil·lografia. Del continent ens basta comprovar que és perfecte: presentació estètica (i, perquè no dir-ho?) luxosa: il·lustracions, paper, composició, tipografia...— Del contingut (66 pàg. en foli) no hem de recordar que es sobreposa sovint a les nostres temàtiques: *Editorial* per Armand DE FLUVIÀ (president de la Societat C. de G., H. i S.); *Documentació sobre inseculacions*, per Jaume RIERA I SANS (en subratlla la riquesa antroponímica; com també ho fa Jordi DONCELL I CABOT per a *Les Proves de puresa de sang. Una font genealògica* (amb 4 quadres genealògics); *Escuts municipals oficialitzats* (A. DE FLUVIÀ; tema que fou tractat en nostre col·loqui de Reus); etc. Destacarem entre els altres treballs, tots interessants, *La Relació de [315] Cognoms de Sant Feliu de Cabrera*, per Francesc de P. SEVILLANO (segles XVI al XVIII) i que s'inclou totalment en el domini científic del nostre Butlletí, que li hauria ofert, plaent les seves pàgines.— Preu de l'exemplar: 1.100 ptes.